

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2020

Jülide ERKEN

Doktora., Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi / Türkiye
julideerken@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0126-0141>

Mizah Bunun Neresinde? *Klasik Türk Edebiyatında Mizah*

Where is The Humour in This? Humour in Classical Turkish Literature

Kitap Tanıtımı/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 20.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 14.11.2020

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2020

Atıf/Citation

Erken, Jülide (2020). Mizah Bunun Neresinde? Klasik Türk Edebiyatında Mizah, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (4), s. 1145-1150

Erken, Jülide (2020). Mizah Bunun Neresinde? Klasik Türk Edebiyatında Mizah, *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (4), p. 1145-1150.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

*Sâyem rakîb ola diyüben gice varuram
Gün yüzlümün benüm gibi biñ mübtelâsı var*

Necâtî Beğ

Tarih boyunca yapılan pek çok çalışmada mizahın ne olduğu, nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı; gülme, komik ve hiciv ile ne gibi bir ilişkisi olduğu araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Konu itibarıyla çok geniş bir yelpazeye sahip olan mizah, bugün başta edebiyat olmak üzere pek çok alanda ve bu alanların kollarında kendisine karşılık bulabilmiş, araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Öyleyse mizah nasıl değerlendirilmelidir? Bir tür mü yoksa üslup mudur? Hangi eserlerde bulunur? Mizah ve hiciv arasındaki ilişki nedir? Klâsik Türk edebiyatı metinlerinde mizah var mıdır? Var ise mizah bunun neresindedir? Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Taç tarafından kaleme alınan ve “Grafiker Yayınları” tarafından yayımlanan *Klasik Türk Edebiyatında Mizah* (2020) isimli eserde bu soruların cevapları hem Doğu hem Batı kaynaklarından kapsamlı bir şekilde araştırılarak verilmiştir.

Giriş ve İki Bölüm'den oluşan eserin *Giriş* kısmında yer alan ilk başlık *Önce Gülme Vardı: İnsani Bir Fenomen Olarak Gülme*'dir. N. Taç bu kısımda gülmenin özüne inerek tarihi serüvenini anlatmış, gülme çeşitlerinden söz etmiştir. Gülmenin mizaçla olan ilişkisine değinen yazar, araştırmacıların gülmeyi fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan tanımlamaya çalışmaları üzerinde durmuş ve aslında gülmenin daima mizaçla ilişkili olmadığını ifade etmiştir. Her zaman birbirlerini tetiklemiyor olsalar da gülme ve mizahın sahip olduğu önemli işlevler bulunmaktadır. N. Taç bu konu üzerinde de durarak gülme ve mizahın özellikle hastalık, savaş gibi zor zamanlarda güçlü bir tedavi yöntemi veyahut hayatta kalma yolu olduğunu anlatmıştır. Gülme-mizaç, gülme-mizah ilişkisi üzerinde duran yazar, gülme-oyun-mizah ilişkisine de değinerek esasen insanoglunun başlangıçtan itibaren oyun ile iç içe olduğunu, ciddiyetin içinde bir oyun olmasa da oyunun daima bir ciddiyet barındırabileceğini ifade etmiştir.

Gülünç/Komik başlığını taşıyan ikinci başlıkta N. Tanç, edebî/estetik bir değer taşıyan gülünç/komik ile gündelik hayattaki gülüncün farkı üzerinde durmuş ve gülme, gülünç/komik, gülmece/mizah gibi kavramların birbirine karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bir estetik değer olarak komiğin sıradan bir gülme olayı olmadığını ve bu nedenle güzele yüce ve hoştan daha yakın olduğunu anlatmıştır. Bir değer olarak gülüncün tanımını yapan yazar, hangi koşul ve durumlarda ortaya çıktığından da ayrıntılı olarak bahsetmiştir. *Gülmece/Mizah/Humor* isimli üçüncü başlıkta “Mizah Nedir?” sorusunun cevabını arayan yazar, bu alanda çalışan ve eser veren araştırmacıların mizahla ilgili görüşlerine yer verdikten sonra mizahi komik/gülünç ile karşılaştırarak bu konudaki düşüncesini açıklamıştır. Buna göre komiğin insani bir kavrayış olması gibi: “Mizah/humor da insanın komiği/gülüncü duyumsama, yaratma ve aktarma yetisi, insani bir üsluptur.” (Tanç, 2020: 50). Tartışmalı bir konu olan mizahın bir üslup olduğunun daha iyi anlaşılabilmesi için yazar, mizahla ilgili bütün terimlerin tür, alt tür, teknik, söyleyiş biçimi gibi başlıklar altında sınıflandırılmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. Bu başlığın altında daha önce de kısaca değinildiği gibi mizahın birey ve toplum üzerindeki gücünden, mizah-yaratıcılık, mizah-saçma ilişkisi, mizah-kültür-dil ilişkisi gibi konulardan bahsedilerek mizah kuramlarına geçilmiş ve bu kuramlar açıklanmıştır.

Giriş bölümünde yer alan başlıklarda genel olarak gülme, gülünç/komik, gülmece/mizah arasındaki ilişkiye değinilmiş ve bu ilişkiler doğrultusunda kuramlardan ve bu kuramların edebî eserlere yansımından bahsedilmiştir. N. Tanç *Nerede Bu Mizah? Klasik Türk Edebiyatında Mizahın Niteliği* başlığını taşıyan *Birinci Bölüm*'de konuyu klâsik Türk edebiyatına getirerek incelemelerini bu çerçevede içerisinde sürdürmüştür. Çalışmanın bu bölümünde Türklerin tarih sahnesinde yer almaya başladığı andan itibaren verdikleri edebî ürünleri ele alan yazar, bu eserlerdeki mizah unsurlarına ve “gülme” kelimesine dikkat çekmiş, bu bağlamda *Orhun Yazıtları*, *Dîvânü Lügâti't Türk*, *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Garîbnâme*, *Mantıku't-Tayr*, *Mesnevî*, *Hayriyye vb.* gibi pek çok kült eserde, tezkirelerde toplum ve şairlerin/yazarların mizaha bakış açısını incelemiştir. Mizahla ilgili üretilen terimlere ve sıklıkla birbirinin yerine kullanıldıklarına da değinen yazar, her ne kadar mesafeli bir duruş sergilense de klâsik Türk edebiyatında mizah alanında verilen eserlerin sayı bakımından oldukça fazla olduğunu belirtmiş ve mizahi türlerden de bahsetmiştir. Araştırmacıların bu türlerle ilgili yaptıkları açıklama ve tasniflerine de yer veren N. Tanç, latife, hezel, tehzil, hiciv, şathiye gibi klâsik Türk edebiyatındaki temel mizahi türlerden bahsederken bu türlerin Türk halk edebiyatı ile Batı edebiyatındaki benzerlerine de birlikte yer vermiştir.

Mizahi unsurların edebî eserlere yansımaları üzerinde duran yazar, özellikle ciddi olarak nitelendirilebilecek eserlerde mizahın nasıl bir konuma sahip olduğunu araştırmış ve çoğunlukla mizahın ciddi anlatımın tam tersi olarak ortaya çıktığını, bazen konuyu bazen de üslubu belirlediğini söylemiştir. Bu bağlamda Şeyh Gâlib'in *Dîvân*'ı, *Hüsn ü Aşk*'i, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, tezkire metinleri ve divanlar ele

alınmıştır. Klâsik Türk edebiyatında yaşadığı döneme kişiliği, şairliği, üslubu ve mizacı ile damga vuran ve bir nevi şiirsel otorite olarak kabul edilebilecek olan şairler zaman içinde yetişen muakkipleriyle birlikte kendi ekollerini oluşturmuşlardır. Osmanlı dönemindeki usta-çırak ilişkisi anlayışının ve eğitim şeklinin de bu ekollerin ortaya çıkmasında çok etkisi olmuştur. Eserin yazarı da bu mesele üzerinde durmuş ve klâsik Türk edebiyatının içinde şekillenen mizah ekollerinden bahsetmiştir. Ekol denildiği zaman akıllara gelen şairlerden birisi Nefî'dir. Şairin hicivleriyle diğer şairler üzerinde bıraktığı etki yaşadığı yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar uzanmış ve onun muakkiplerinden bazıları muhalif kişilikleriyle birlikte mizahın protesto işlevini kullanmışlardır. N. Tanç, Nefî gibi Kubûri-zâde Abdurrahman Rahmî'nin de "Hevâyî" mahlasıyla oluşturduğu mizah ekolüne değinmiş ve söz konusu iki şairin bu ekolleri mizahi üslupları doğrultusunda oluşturmalarının dikkat çekici olduğunu söylemiştir.

Eserinde mizah yapma araçlarına da değinen yazar, komiği/gülüncü tasnif etmeye çalışan araştırmacıların genellikle komiği söz, durum, hareket ve karakter olarak gördüklerini ifade etmiştir. Yazılı bir eserde komiği yaratmak için kullanılan anlatım tekniklerinden söz eden N. Tanç, klâsik Türk edebiyatı dairesinde bu konuyu araştıran araştırmacıların edebî eserlerde mizahı ortaya çıkarmak için ironi, nükte, istihza, tahkir gibi araçların kullanıldığını tespit ettiklerini söylemiştir. Bu bağlamda klâsik Türk edebiyatındaki şairlerin çoğunlukla söz komiğine dayanan gülünçleştirme araçlarını kullandıklarını belirten yazar, söz komiğini ortaya çıkarmayı sağlayan edebî sanatlardan, espri ve zekâ ile doğrudan ilgili olan ve söylenen sözün aslında tam tersini kastederek muhabıyyla alay edilen ironiden ve nükteden bahsetmiştir. Mizah araçlarının yanında Doğu ve Batı kültüründe bulunan, klâsik Türk edebiyatındaki *Sûrnâme* gibi edebî metinlerde yer alan mizahçı tiplerden, meddahlık geleneğinden bahsetmiş ve bu edebiyatın içinde verilen eserlerin yazılı olmakla birlikte çeşitli icra ortamlarında üretilip tüketildiklerine ayrıca bu ortamların mizah yapmak için uygun olduğuna dikkat çekmiştir. Mizahçılardan sonra mizahi tiplerden de bahseden yazar, eserinde işlediği her konuda olduğu gibi burada da tek bir kaynaktan yola çıkarak bilgi vermemiş, Doğu ve Batı'ya değinerek bu edebiyatlarda yer alan ve öne çıkan tipleri anlatmıştır.

N. Tanç kitabının *İkinci Bölüm*'ünde başlık olarak halk arasında da çok yaygın olan bir söze/inanışa yer vermiş ve bu bağlamda *Çok Güldük Başımıza Bir Şey Gelecek: Mizah Kuramları Işığında Klasik Türk Edebiyatı Metinlerine Bir Bakış* başlığını taşıyan kısımda doğrudan klâsik Türk edebiyatını ilgilendiren konu ve örnekler üzerinde durmuştur. Yazar bu bölümde, klâsik Türk edebiyatında kaleme alınan eserlerin daha iyi anlaşılacak edebî ve estetik değerlerinin ortaya çıkarılmasını ve bu geleneğin içinde yazılan metinlerin neye, neden, nasıl güldürdüğü hakkında bilgi verilmesini hedeflemiştir. Ayrıca mizahi metinlerin farklı mizah kuramlarının bakış açısıyla ele alınmasının mevcut konunun daha iyi kavranmasını sağlayacağını da düşünmüştür. N. Tanç'ın kitabında örnek olarak seçilen ilk metin Zâtî'nin *Lâtîfehâ-yı Mevlânâ Zâtî*

isimli eseridir. Bu kısımda yazar, şairin hayatı ve eserin içeriği hakkında bilgi verdikten sonra metinden örnek olarak seçtiği latifeleri üstünlük duygusuna dayanan mizah kuramı doğrultusunda açıklamıştır. Üstünlük duygusunun yarattığı mizahtan bahsedildikten sonra eserde uyumsuzluğa bağlı olarak ortaya çıkan gülünç/komik konusu işlenmiştir. Uyumsuzluktan doğan mizaha klâsik Türk edebiyatı metinlerinde sık sık rastlanıldığını söyleyen yazar, *Şeylerdeki Uyumsuzluk* alt başlığının altında herhangi bir fiziksel eksikliğin ya da bozukluğun ortaya çıkardığı durum ve hareket komiğinden, bilgisizlik ve cahilliğin neden olduğu hicivden, ahlaki ve davranış bozukluklarını yansıtan karakter/tip komiğinden bahsetmiş ve bu başlıkları çeşitli eserlerden seçilen manzum ve mensur örneklerle açıklamıştır. Örnek metinlerde karşımıza cüce, kambur, cimri, obur gibi tipler, burnu biçimsiz kişiler; tek bir noktayı yazmayı unutarak “göz”ü “kör” yapan cahil kâtipler çıkmaktadır.

Bir diğer alt başlık olan *Sunuştaki Uyumsuzluk* kısmında dilin anlattığı mizah ile ortaya çıkardığı mizahın farklı olduğu bilgisine dikkat çekilerek, dil üzerinde durulmuş ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde yapılan telaffuz, imla, gramer vb. gibi hataların, dil sürçmelerinin, kelimelerin yer değiştirmesinin gülüncü ortaya çıkarabileceği söylenilmiştir. Burada dilin söyleme dayalı olan yapısındaki uyumsuzluktan doğan söz komiği üzerinde durularak şairlerin bazen bilinçli bir şekilde belirli bir bölge ağzıyla yazdıkları eserlerden, bir kekemenin konuşması taklit edilerek yazıldığı, galat-1 meşhur olmuş kelimelerin kullanıldığı şiirlerden örnekler verilerek uyumsuzluğun yarattığı mizahtan bahsedilmiştir. Yazar bu başlığın altında dilin karşı tarafa ilettiği mesajın uyumsuzluğundan doğan nükteyi de anlatmıştır. Üstünlük ve uyumsuzluk kuramlarını seçtiği manzum ve mensur metin örnekleriyle açıklayan N. Tanç, rahatlama kuramını da *Rüstem Paşa Mersiyesi/Hicviyesi* örnekleme ile açıklamıştır. Araştırmacıların bu mersiye hakkındaki görüşlerine yer veren yazar, manzumeyi kuram doğrultusunda bend bend açıklarken Taşlıcalı Yahyâ'nın bir devlet adamı olan Rüstem Paşa'yı Şehzade Mustafa'nın ölümünden sorumlu tutması üzerine bu mersiye görümlü hicviyesini yazdığını ve Rüstem Paşa'nın ölümünden duyulacak olan memnuniyetin ironik bir dille ifade edildiğini söylemiştir. Toplumun bu ölümü adaletin yerini bulması olarak gördüğünü söyleyen yazar, buna bağlı olarak rahatlama duygusuyla gülmelerinin de nüfuz sahibi kimselere karşı biçtikleri bir ceza olduğunu açıklamıştır.

Eserde Henri Bergson'un gülme kuramıyla açıklanan ve örneklem olarak seçilen bir diğer metin Molla Lutfi'nin alegorik bir eser olan *Har-nâme*'sidir. Bu bölümde yazar mitlerden başlayarak sözlü ve yazılı kültürde hayvanların insan hayatındaki yeri ve önemine değindikten sonra eşeğin neden bu kadar çok öne çıktığı, Doğu ve Batı edebiyatlarında nasıl geçtiği, ne gibi bir özellik atfedildiği gibi konular üzerinde durmuş ve son olarak klâsik Türk edebiyatındaki yerine değinmiştir. Molla Lutfi'nin eserinin incelemesine geçilmeden önce yazar klâsik Türk edebiyatındaki diğer *Har-nâme*'lere de değinmiştir. Bu bilgilerden sonra Molla Lutfi ve eserinden bahsetmeye başlayan N. Tanç, öncelikle müellifin hayatından ve onunla ilgili olarak anlatılan

anekdotlardan bahsetmiş, en önemli eserinin *Har-nâme* olduğu bilgisini vermiştir. *Har-nâme*'de âlim bir kişi komik bir tip olarak anlatılmış ve bir eşekle temsil edilmiştir. Yazar, bu durumun yarattığı ironinin alımlayıcıları güldürdüğünü, eşeğe yüklenen insani vasfın ve ortaya çıkan uyumsuzluğun gülüncü ortaya çıkardığını söylemiştir. Metin üzerinde yapılan tüm bu incelemeyi bahsi geçen kuram doğrultusunda tek tek başlıklar altında açıklayan N. Tanç, incelemesini tamamladıktan sonra kitabın *Sonuç* bölümünde bu eseri yazmaktaki amacının ne olduğunu ve yaptığı inceleme sonucunda hangi sonuçlara ulaştığını açıklamıştır.

N. Tanç tarafından kaleme alınan bu eser bir kuram kitabıdır. Eser incelendiği zaman görülecektir ki içinde yer alan her bir başlık ayrı ayrı çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Kitap meydana getirilirken tek bir yöne, medeniyete, kaynağa bağlı kalınmamış ve daima Doğu ve Batı arasında gidip gelinerek manzum ve mensur örnekler verilmiştir. Ayrıca oldukça kapsamlı bir yapıya sahip olan mizah konusu anlatılırken sadece edebiyat bilimi ile sınırlı kalınmamış, edebiyatın iç içe olduğu psikoloji, sosyoloji, nöroloji gibi farklı disiplinlerden yararlanılmış ve bu yönde açıklamalar yapılmıştır. Her bilimsel kuramın her metni, eseri açıklayamayacağı aşikârdır. Ancak görülüyor ki uygun metinler ona uygun olan kuramlarla açıklandığında karşımızda daha farklı bir pencere açılmakta ve okura/araştırmacıya farklı bir bakış açısını kazandırmaktadır. Bu bağlamda yedi yüz yıllık köklü bir geleneğe sahip olan klâsik Türk edebiyatında her konuda olduğu gibi mizah konusunda da ele alınan pek çok eser bulunmaktadır. N. Tanç tarafından yapılan çalışmanın bu alanda yapılacak olan diğer çalışmalara kapı aralayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

Tanç, Nilüfer (2020). *Klasik Türk Edebiyatında Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.